

УДК 340.113

ГЛАДКІВСЬКА О.В., кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник НДІП НАПрН України

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Анотація. З метою вдосконалення законодавства України досліджено проблеми підготовки проектів нормативно-правових актів щодо термінології.

Ключові слова: термінологія, нормативно-правовий акт, вимоги до проектів нормативно-правових актів, правотворча техніка.

Аннотация. С целью усовершенствования законодательства Украины исследованы терминологические проблемы подготовки проектов нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: терминология, нормативно-правовой акт, требования к проектам нормативно-правовых актов, правотворческая техника.

Summary. The research of the terminology-related problems of legal acts drafts preparation in order to improve the legislation of Ukraine.

Keywords: terminology, legal act, requirements to normative and legal acts, law-making technicality.

Постановка проблеми. Згідно з Законом України “Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” від 21 листопада 2002 року, одним із головних завдань цієї програми є “розвиток законодавства України у напрямі його наближення до законодавства Європейського Союзу та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів законів та інших нормативно-правових актів” [1].

На думку В. Ковальського та І. Козінцева [2], “правотворча термінологія є спеціальним полем інформації, що вживається лише в інформаційно-правовому просторі, яку потрібно вміти читати, впізнаючи розробника закону, вихідні дані, що ідентифікують проект закону серед інших проектів, розуміючи зворотну силу майбутнього закону, предмет закону, специфіку правовідносин тощо”.

На особливе значення термінології закону в регулюванні суспільних відносин вказує Ткачук А. [3]: “Закон, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, має бути максимально точним та зрозумілим, в законі має бути чітко визначено предмет його правового регулювання. Цього можна досягти лише за однієї умови – в законі чітко та однозначно визначено терміни, якими він оперує, ці терміни є природними для української правової системи і не вступають в конфлікт із термінами, які є звичними і якими люди користуються в житті тривалий час. Саме чіткість правових понять, однозначність їхнього змісту стають необхідною передумовою однозначності й справедливості нормативно-правових рішень. Тому під час викладення нормативно-правових приписів законотворець повинен особливу увагу звертати на термінологію законодавчого акта, забезпечити чітке розуміння термінології, що застосовується не лише на етапі написання проекту закону, а й на всіх подальших етапах його застосування”.

Отже, актуальність теми обумовлена процесом розвитку теорії та практики нормопроєктування в Україні, необхідністю утворення наукового підґрунтя для формулювання дієвих методичних рекомендацій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні правила нормотворчої техніки, вимоги до структури актів, мови, термінології, формулювань, критерії, за якими можливо неупереджено оцінювати рівень якості підготовлюваних проектів нормативно-правових актів, сформульовано в науково-практичному виданні “Правотворчість: теоретичні та логічні засади” Ковальського В. та Козінцева І. [2], у навчальному посібнику “Законодавча техніка” Ткачука А. [3] та в ін.; аналіз існуючих наукових підходів як фахівців-лінгвістів, так і фахівців-юристів до проблеми впорядкування термінології законодавства, зроблено у статті Беседної Л. [4].

Метою статті є удосконалення законодавства України, пов’язаного із застосуванням термінології в процесі підготовки текстів проектів нових нормативно-правових актів.

Виклад основних положень. Ткачук А. вважає [3], що неналежна увага, яка надається нині питанню термінології та нормативних дефініцій в українському законодавстві, має історичне підґрунтя. За минулі роки практична складова законодавчої техніки не знаходила свого концентрованого викладення у наукових роботах, а органи виконавчої влади не змогли ухвалити нормативний акт, який би узагальнив практику нормопроєктування та визначив правила, яких мають дотримуватися розробники проектів нормативно-правових актів.

Ковальський В. та Козінцев І. зазначають [2], що в юридичній літературі існує різноманітна термінологія щодо характеристики правотворчості – “правотворча техніка”, “законодавча техніка”, “юридична техніка”, “нормопроєктна техніка”, “техніко-юридичне оформлення” тощо і наводять відповідні визначення.

Юридичну техніку автори визначають як “систему юридичних засобів і прийомів створення та систематизації законодавчих актів”, яка “включає два взаємопов’язаних процеси – процес створення правових актів, та – систематизації нормативно-правових актів”. До юридичної техніки належать: офіційна законодавча термінологія, законодавчі конструкції (ідеальні моделі регулювання, схеми правовідносин та інших юридичних явищ, за допомогою яких законодавець створює нормативно-правові приписи), законодавчі презумпції, юридичні фікції, юридична стилістика (спеціально вироблені для складання законодавчих актів мовні засоби виразу велінь законодавця), засоби офіційного документального оформлення закону (способи його побудови, реквізити тощо).

Зміст поняття “правотворча техніка” визначає система засобів, правил і прийомів підготовки компетентними органами юридичних актів. Поняття “правотворча техніка” є спорідненим поняттю “юридична техніка”. Воно містить у собі методики роботи над текстами усіх нормативно-правових актів, прийоми найдосконалішого викладу думки нормотворця у статтях (пунктах) юридичних актів, вибір доцільної структури кожного з них, термінологію та мову, способи оформлення змін, повного або часткового скасування, об’єднання нормативно-правових актів тощо. Правотворча техніка, зокрема, забезпечує юридичну досконалість нормативних документів.

Вказані та інші засоби і прийоми юридичної правотворчої техніки мають на меті забезпечити, насамперед, точність і визначеність норм права, наукових відносин, правомірних інтересів. По-друге, вони спрямовані на досягнення доступності й ефективності законодавчих актів.

Ковальський В. та Козінцев І. акцентують, що “додержання вимог правотворчої чи юридичної техніки (як двох основних термінологічних понять), які є системними, заснованими на практиці правотворчості і теоретично обґрунтованих принципів і правил (прийомів) підготовки проектів нормативно-правових актів, – обов’язкова передумова високої якості законів та підзаконних актів, їх повноти та узгодженості. Недооцінка зазначених вимог тягне за собою недоліки і суттєві помилки спочатку в правотворчій, а потім і в юридичній діяльності взагалі”. Вчені сформулювали також основні, найбільш загальні принципи (вимоги), котрі покладаються в основу роботи над зовнішньою формою нормопроектів, і точне й неухильне додержання яких може характеризувати проект нормативно-правового акта як досконалий з технічної точки зору і свідчити про належну юридичну культуру з його підготовки і оформлення [2]:

1. Точність і визначеність юридичної форми: формулювань речень, словосполучень і окремих термінів нормативно-правового акта.
2. Ясність і доступність мови для адресатів акта.
3. Спеціалізація та повнота правового регулювання техніки.
4. Конкретність правового регулювання.
5. Використання стереотипного терміну, який є апробованим в правотворчій діяльності.
6. Оптимальна місткість, компактність нормопроектних формул.
7. Системність та збалансованість нормотворчості.
8. Уніфікація форми і структури проектів нормативних актів.

Зараз на перший план виступає завдання якісної підготовки текстів проектів нових нормативно-правових актів. Так як якість взагалі, і нормативного тексту зокрема, категорія відносна, і часто визначається суб’єктивно, то вітчизняною наукою та правотворчою практикою напрацьовано об’єктивні критерії, за якими можливо неупереджено оцінювати рівень якості підготовлюваних проектів нормативно-правових актів [5]:

- відповідність положення проекту нормам Конституції України, законам та іншим нормативно-правовим актам, що мають вищу юридичну силу у порівнянні з актом, який розробляється;
- положення проекту повинні відповідати також вимогам міжнародно-правових актів, що ратифіковані Україною;
- необхідно також враховувати положення Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, зважаючи на її значення для реалізації проголошеного Україною курсу на європейську інтеграцію;
- у положеннях проекту не може бути обмежень чи порушень законних прав людини і громадянина;
- положення проекту повинні відповідати меті (завданню), на досягнення якої він спрямований;
- положення нормопроекту не повинні містити колізій з нормами чинних нормативно-правових актів не лише вищої, а й рівної з ним юридичної сили;
- юридична форма підготовленого проекту повинна відповідати значенню суспільних відносин, на врегулювання яких він спрямований;
- правотворення має базуватися на реально визначених обсягах і джерелах матеріального та фінансового забезпечення практичної реалізації його приписів;
- положення проекту мають передбачати реальний механізм юридичного забезпечення ефективної дії новостворюваного нормативно-правового акта;
- положення проекту мають бути науково обґрунтованими.

Слід погодитись з думкою В.І. Риндюк та інших вчених, що “говорячи про удосконалення законодавства, залежно від того, що змінюється (покрщується) – його форма (структура) чи зміст, можна виділити дві форми удосконалення законодавства: упорядкування законодавства та новелізацію законодавства” [6]. Вчена роз’яснює, що терміни, пов’язані із певними змінами чинного законодавства – “гармонізація”, “уніфікація”, “адаптація”, “стандартизація”, “зближення законодавства” – є причинами новелізації законодавства, визначають її мету. Вони використовуються, коли мова йде про інтеграцію національного законодавства та законодавства міжнародних організацій. Водночас для розвитку законодавства важлива й наявність інших складових, що є передумовами його розвитку, зокрема, упорядкування системи інформації про законодавство (інкорпорація), ревізію (перегляд законодавства), наявність відповідної правової політики та адекватної правотворчої техніки тощо.

Про складність процесу формування та удосконалення нормативно-правової бази свідчить також перелік основних видів правотворчих помилок за: галузями законодавства; ступенем істинності; ступенем поширення; ступенем юридичного врегулювання певної сфери суспільних відносин; елементами структури норми права, в яких допущено помилку; характером наслідків; характером відкритості; зовнішньою формою джерел права, в яких допускаються помилки; рівнем складності; психологічним механізмом формування; формами усунення; критерієм виду порушених вимог; ознаками, що характеризують якість; стадіями правотворчості [7].

Техніко-юридичні помилки є порушенням того чи іншого правила правотворчої техніки. Як роз’яснює Риндюк В.І. [8], мовні техніко-юридичні помилки зумовлені тим, що будь-який правовий акт має документально-текстове оформлення, своєрідне мовне вираження, і є результатом порушення правил правотворчої техніки, котрі регулюють використання лінгвістичних засобів вираження текстів правових актів. У юридичній літературі система таких прийомів, методів має назву юридична (правова, законодавча) стилістика та лінгвістика.

Видання Міністерством юстиції України збірника з питань нормопроєктування [9] засвідчило той факт, наскільки розгалуженою є система приписів різної юридичної сили, які стосуються розробки і прийняття нормативних актів.

Складний процес правотворення потребує подальшого удосконалення правової бази. У цьому контексті Ковальський В. та Козінцев І. пропонують прийняти закони України “Про закони і законодавчу діяльність”, “Про нормативно-правові акти”, “Про нормотворчу діяльність”, “Про єдиний класифікатор нормативно-правових актів”, проекти яких за різною назвою вже досить довгий час узгоджуються в інстанціях [2].

На думку фахівців Центру політико-правових реформ [10], на сьогодні існує чотири проекти законів, які могли б стати регулятором нормотворчої діяльності у державі – це два альтернативні проекти Закону України “Про нормативно-правові акти”, проект Закону України “Про закони та законодавчу діяльність” та проект Закону України “Про підзаконні нормативно-правові акти”. Вони виокремлюють чотири підходи до розв’язання одного із найбільш дискусійних питань про шляхи формування системи законодавства з питань нормативно-правових актів:

1) Прийняти новий Закон “Про нормативно-правові акти”, який має врегулювати питання всієї системи нормативних актів в Україні. Такий шлях вирішення цього питання є характерним для країн-колишніх республік СРСР, зокрема Республік Білорусь і Казахстан.

2) Прийняти два основоположні закони “Про закони і законодавчу діяльність” і “Про підзаконні нормативні акти”. Основне твердження прихильників цього підходу

полягає в тому, що в одному законодавчому акті об’єктивно неможливо об’єднати і згрупувати єдині правила для всіх нормативних актів. Наприклад, у не підписаному Президентом України Законі “Про нормативно-правові акти” питання процедури підготовки нормативного акта, його структури були виписані за прикладом законодавчих актів або нормативних актів вищих органів державної влади. А це би зашкодило іншій кількості підзаконних нормативних актів, при підготовці і прийнятті яких не завжди можливо дотриматися всіх описаних процедур.

3) Третій шлях полягає в необхідності прийняття лише одного закону “Про підзаконні нормативні акти”. Відображенням цього підходу є законодавча практика однієї з колишніх радянських республік – Молдови, в якій прийнято лише Закон “Про нормативні акти Уряду та інших органів центрального та місцевого публічного управління” від 18 липня 2003 року № 317-XV.

Обґрунтуванням такого підходу може бути лише твердження, що неможливо встановлювати законом правила, яким мають відповідати інші закони. В нинішніх суспільних умовах, коли демократія перебуває на стадії становлення, їх дотримання буде проблематичним. Доцільніше, коли вимоги до нормативного акта будуть встановлені актом вищої юридичної сили.

4) Четвертий підхід, який полягає у відмові від спроб врегулювати питання нормотворення на законодавчому рівні, замінивши її правилами, які мають різну юридичну силу. Такі правила, які встановлюють вимоги до нормативних актів містяться, зокрема, у:

- Конституції держави, яка визначає види нормативних актів, основні вимоги їх конституційності, суб’єктів їх прийняття;
- Регламентах відповідних органів (парламенту, уряду, міністерства, місцевої ради), які визначають процедуру прийняття нормативних актів;
- Рекомендаціях з підготовки окремих видів нормативних актів, які визначають вимоги до структури актів, їх мови, термінології, процедури проведення експертиз тощо.

На погляд Коліушка І., Александрової Н. і Банчука О. [10], найбільш доцільним з точки зору удосконалення системи законодавства у сфері нормотворчої діяльності та створення передумов для кодифікації відповідного законодавства могло б стати прийняття блоку нормативно-правових актів:

1) Закону “Про закони й законодавчу діяльність в Україні”, який буде регламентувати технології законотворчості, процедури розробки й прийняття законів.

2) Закону “Про підзаконні нормативно-правові акти”, який уніфікував би види та форму підзаконних нормативно-правових актів, їх юридичну силу, процедуру їх розробки та прийняття. Чітка та повна урегульованість цих питань в одному нормативному акті сприяла б ліквідації прогалин та протиріч у регулюванні здійснення підзаконного нормотворення різними суб’єктами правотворчості.

Вказані законопроекти, внаслідок чіткого розмежування предметів їх регулювання, є незалежними один від одного, – цей факт запобігатиме виникненню будь-яких колізій між ними.

3) Методичних рекомендацій з підготовки та оформлення проектів законів (правила законопроекування).

4) Методичних рекомендацій з підготовки та оформлення проектів підзаконних актів.

Прийняття такого блоку нормативно-правових актів дозволить всебічно врегулювати нормотворчу діяльність в державі з розмежуванням процедур підготовки,

оформлення та прийняття актів різної юридичної сили суб'єктами нормотворчого процесу.

До переліку чинних методичних приписів, які формулюють правила нормотворчої техніки, вимоги до структури актів, мови, термінології, формулювань, можна віднести:

- Методичні рекомендації Апарату Верховної Ради України “Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки” [11].

- Регламент Кабінету Міністрів України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950 [12].

- Правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2005 року № 870 [13].

- Правила підготовки проектів технічних регламентів, розроблених на основі актів законодавства Європейського Союзу, які затверджуються Кабінетом Міністрів України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18 червня 2012 року № 708 [14].

- Методичні рекомендації Міністерства юстиції України щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки та рекомендації з питань підготовки, державної реєстрації та обліку відомчих нормативно-правових актів, зокрема:

- Наказ Міністерства юстиції України 24 вересня 2009 року № 1728/5 “Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 1 жовтня 2009 року за № 921/16937 [15];

- Наказ Міністерства юстиції України від 18 січня 2012 року № 91/5 “Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19 січня 2012 року за № 75/20388 [16];

- Наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2013 року № 403/5 “Про затвердження Примірної програми проведення перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства в міністерствах, інших органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях” [17].

- Відповідні інструкції міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, наприклад, “Методичні рекомендації з підготовки та оформлення проектів законів України, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, МНС та дотримання правил нормопроектної техніки”, затверджені Наказом МНС від 10 грудня 2007 року № 851 [18] та ін.

Окрім названих приписів, заслуговує на увагу та практичне використання розроблений та розміщений у посібнику Ткачука А. додаток “Методичні рекомендації з підготовки та оформлення проектів законів (правила законопроектування)” [3, с. 246-266].

У Розділі V “Особливі вимоги щодо тексту законопроекту” названого додатку деталізовано і роз'яснюються такі питання:

- Мовна, логічна та графічна основа законопроекту.
- Мова законопроекту.
- Критерії мови законопроекту.
- Загальні особливості мови законопроекту.
- Особливості застосування літературної мови у тексті законопроекту.
- Поняття (терміни) та їх визначення (дефініції).
- Формулювання термінів.
- Визначення термінів.

- Вимоги до визначення терміна.
- Синонімія та омонімія в тексті законопроекту.
- Використання слів іншомовного походження.
- Використання професійної лексики.
- Скорочення (аббревіатури).
- Посилання.
- Набрання чинності законом.
- Погодження законопроекту.

Використання комп'ютерних технологій у лінгвістичному забезпеченні законотворчої діяльності забезпечує автоматизовану обробку законодавчих текстів, створення повного реєстру термінів законодавства, їх тлумачення, уніфікацію, стандартизацію, лексикографічний опис та машинний переклад. Як вважає Артикуца Н., техніко-юридичній досконалості правових норм, підвищенню якості та ефективності правових документів сприятиме виконання і впровадження результатів пріоритетних наукових завдань правничої лінгвістики у нормотворчу та юридичну практику [19]: “Вивчення репертуару засобів мовного вираження правових явищ, понять і категорій на різних рівнях (лексичному, лексико-семантичному, граматичному, синтаксичному), спостереження за функціонуванням мовних одиниць у юридичному мовленні, вивчення структурних і мовно-стилістичних особливостей юридичних текстів різних жанрів, зокрема законодавчих, це ті пріоритетні наукові завдання правничої лінгвістики, виконання і впровадження результатів яких у нормотворчу та юридичну практику сприятиме техніко-юридичній досконалості правових норм, підвищенню якості та ефективності правових документів.” Зокрема, доцільним є здійснення комплексного аналізу та проведення мовно-правової експертизи законопроекту, результати якої викладаються групою експертів у вигляді висновків і пропозицій. У навчальному посібнику [19, с. 184-187] розроблено схеми комплексного мовностилістичного аналізу юридичних текстів (схема аналізу законодавчого тексту із 28 пунктів, та схема комплексного редакційного аналізу тексту законопроекту із 8 пунктів). Наведемо як приклад схему комплексного редакційного аналізу тексту законопроекту:

1. Опрацювання тексту законопроекту на рівні слів, словосполучень, речень.
2. Робота над семантико-синтаксичною будовою складних семантичних єдностей та тексту.
3. Аналіз поняттєво-термінологічного апарату законопроекту. Визначення термінів у законопроектах, їх обґрунтування та оцінка.
4. Уніфікація та гармонізація мовних засобів у законодавчому тексті (термінологія, фразеологія, кліше, логіко-стилістичні конструкції).
5. Вияв лексичної надлишковості (дублетні, синонімічні, варіативні назви) та зайвих компонентів тексту.
6. Пошук логічних, смислових, стилістичних та граматичних помилок у тексті (алогізми та їх види; явище амфіболії; тавтологія; мовленнєва недостатність; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість конструкцій; зміщення смислових меж; порушення родо-видових зв'язків між поняттями; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; порушення форм узгодження та керування; калькування).
7. Редакторський аналіз та усунення мовних огріхів та помилок.
8. Пропозиції щодо вдосконалення тексту законопроекту та його остаточного редакційно-технічного доопрацювання.

Нормативно-правовий акт пишеться загальнолітературною мовою з дотриманням усіх прийнятих на момент підготовки акта правил граматики, синтаксису, орфографії та

пунктуації. При цьому слід враховувати, що термінологія значно насичена запозиченнями, і тому важливе значення має вірне тлумачення іншомовного терміна за рахунок підбору національних синонімічних одиниць.

Особливо значні проблеми і труднощі виникають при перекладі юридичних термінів з російської на українську мову. Якщо російський термін однозначний, то ця його властивість втрачається додаванням двох і більше українських аналогів, що є синонімами. Якщо ж російський термін неточний, то ця властивість передається українським відповідником, імпортується в розроблюваний проект закону.

Важливим напрямком унормування сучасної української юридичної термінології є усунення кальок з російської мови (безпосереднє перенесення граматичних форм однієї мови на ґрунт іншої). Наприклад [8], використовується термін “давати показання” (рос. “давать показания”) замість власне українських термінів “давати свідчення” або “свідчити”.

Взагалі, якщо для розроблення проектів нормативно-правових актів необхідно використовувати міжнародно-правові документи, то важливо дотримуватись одноманітного тлумачення термінів і понять, надаючи перевагу документу, переклад якого має статус офіційного, та використовуючи при цьому багатомовні інформаційно-пошукові тезауруси й міжнародні термінологічні стандарти.

Підвищенню техніко-юридичного рівня українських нормативно-правових актів (НПА) сприятиме також цілеспрямована підготовка кадрів для роботи в сфері проектування НПА. Для оволодіння законодавчою технікою фахівець, якого залучено для розроблення проектів нормативно-правових актів, має відповідати таким мінімальним кваліфікаційним вимогам [3, с. 124]:

- 1) мати вищу юридичну освіту чи хоча б іншу базову вищу освіту і пройти певний юридичний вишкіл, аби володіти основами правознавства та юридичною термінологією;
- 2) розуміти національну політичну систему (органи та посадові особи, статус і повноваження);
- 3) знати національну правову систему та ієрархію правових актів у ній;
- 4) розуміти процедури розгляду та узгодження проектів НПА;
- 5) володіти предметом правового регулювання (орієнтуватися в темі правовідносин, які регулюються НПА, що розробляється);
- 6) бути достатньо грамотним у філології (добре знати та розуміти мову, на якій готується НПА).

Висновки.

Проведений аналіз наукових публікацій за темою дослідження, методичних приписів щодо вимог до нормативної правової термінології та на основі викладеного вище можна зробити висновок, що першорядні завдання удосконалення правотворчості на сьогодні є достатньо відомими та розробленими, треба тільки активніше, ретельніше користуватися ними.

На даний час до шляхів оптимізації понятійного апарату українського законодавства слід віднести:

1. Прийняття блоку нормативно-правових актів, зокрема:
 - Закону України “Про нормативно-правові акти”;
 - Закону України “Про підзаконні нормативно-правові акти”.
2. Прийняття методичних приписів, що формулюють правила нормотворчої техніки, вимоги до структури актів, мови, термінології, формулювань, зокрема:
 - Методичних рекомендацій з підготовки та оформлення проектів законів (правила законопроекування);

– Методичних рекомендацій з підготовки та оформлення проектів підзаконних актів.

3. Неухильне дотримання правил законопроекування.

4. Впровадження результатів пріоритетних наукових завдань правничої лінгвістики у нормотворчу та юридичну практику.

5. Підготовка кадрів для роботи в сфері проектування нормативно-правових актів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на деталізацію окремих напрямків впорядкування термінології за підготовки проектів нормативно-правових актів.

Використана література

1. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.02 р. № 228-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 3. – Ст. 12. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-iv>.
2. Ковальський В.С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В.С. Ковальський, І.П. Козінцев. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 192 с. – Режим доступу : <http://lawdiss.yrg.ua/byyks/a1327.dys.html>.
3. Ткачук А. Законодавча техніка : навч. посіб. / А. Ткачук. – К. : ІКЦ “Легальний статус”, 2011. – 268 с.
4. Бесєдн Л.Л. До проблем впорядкування термінології законодавства // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 4(7). – С. 162-167.
5. Лисенков С.Л. Про критерії визначення якості проектів нормативно-правових актів : матеріали наук.-практ. конф. [“Державно-правова реформа в Україні”], (Київ, листопад 1997 р.). – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – С. 69-72.
6. Риндюк В.І. Удосконалення законодавства : поняття, форми / В.І. Риндюк. – Режим доступу : <http://pravyznavks.cym.ua/pkriyd/articlek/4323/%C2>. – (Електронна бібліотека юридичної літератури).
7. Шевчук І. Основні види правотворчих помилок у законодавстві України : деякі теоретичні аспекти // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 35-42.
8. Риндюк В.І. Техніко-юридичні помилки в нормативно-правових актах : поняття та види / В.І. Риндюк. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/17594/%C2>. – (Електронна бібліотека юридичної літератури).
9. Нормотворча діяльність : збірник нормативно-правових актів та методичних рекомендацій. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. – 288 с. – (Серія “Бібліотека української школи нормопроєктувальників”).
10. Коліушко І. Правове регулювання нормотворчої діяльності в Україні : проблеми та перспективи / І. Коліушко, Н. Александрова, О. Банчук. – Режим доступу : <http://pravy.yrg.ua/pyliticrkyrmandcynstitutiyynslaw/203-parlamkntaryzm/925-lkgal-rkgulatiyn-yf-lkgislativk-activity-in-ukraink-pryblkms-and-pryspkcts-ua.html>. – (Сайт Центру політико-правових реформ).
11. Практика законотворення 01. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки : методичні рекомендації ; заг. ред. та упоряд. Крижанівський В.П. – [4-е вид. випр. і доп.]. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2014. – 44 с. – Режим доступу : <http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/rules.pdf>
12. Регламент Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.07 р. № 950 ; у ред. постанови Кабінету Міністрів України від 09.11.11 р. № 1156. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF/page>
13. Правила підготовки проектів технічних регламентів, розроблених на основі актів законодавства Європейського Союзу, які затверджуються Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.06.12 р. № 708. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/708-2012-%D0%BF/paran10#n10>

14. Правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.11.05 р. № 870. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF>

15. Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову : Наказ Міністерства юстиції України від 24.11.09 р. № 1728/5 ; зареєстрований в Міністерстві юстиції України 01.10.09 р. № 921/16937. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0921-09>

16. Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства : Наказ Міністерства юстиції України від 18.01.12 р. № 91/5 ; зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19.01.12 р. № 75/20388. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0075-1>

17. Про затвердження Примірної програми проведення перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства в міністерствах, інших органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях : Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.13 р. № 403/5. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0403323-13>

18. Методичні рекомендації з підготовки та оформлення проектів законів України, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, МНС та дотримання правил нормопроектної техніки : Наказ МНС від 10.12.07 р. № 851. – Режим доступу : [//www.uazakon.com/documents/date_bm/pg_gwwdsq.htm](http://www.uazakon.com/documents/date_bm/pg_gwwdsq.htm)

19. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія : навч. посіб. / Н.В. Артикуца. – К. : Стилос, 2004. – 277 с.

~~~~~ * * * ~~~~~